

доконаного правовстановлюючого дії відносно ознак патентної формули.

5. Будь-яка заява, недвозначно обмежують обсяг домагань, зроблене заявником або власником патенту в ході процедур у зв'язку з видачею або продовженням терміну дії патенту, має бути прийнято до уваги при визначенні обсягу охорони, зокрема, коли таке обмеження було зроблено у відповідь на протиставлення відомого рівня.

#### **ПРИМІТКИ**

1. У цьому аспекті цікаво відзначити, що в Україні зовнішній вигляд або конструктивне виконання виробу підлягає правову охорону через отримання патенту України на промисловий зразок, а законодавство ЄС передбачає захист як зареєстрованих, так і незареєстрованих промислових зразків. Так, відповідно до ч. 1 ст. 11 Регламенту №6/2002 Ради ЄС про промислові зразки Європейського співтовариства від 12 грудня 2001 зовнішній вигляд продукції може отримати захист на період трьох років з дати, коли він вперше став доступний на території ЄС без реєстрації. Крім того, з точки зору європейського права, промисловий зразок і дизайн це два різних охоронюваних результату творчої діяльності у сфері промислового конструювання.

2. Наприклад, суть винаходу повинна бути єдиною як при обґрунтуванні промислової застосовності винаходи,

так і при встановленні його новизни при розгляді двох різних заперечень в апеляційній палаті Державної служби інтелектуальної власності України за участю різних сторін спору.

3. Наприклад, у висновку апеляційної палати Укрпатенту (зробленому на підставі позиції патентовласника при розгляді заперечення) зазначено, що новизна винаходу обумовлена тим, що значення зазначеної у формулі змінної У строго дорівнює 10, в той час як відомі пристрої зі значеннями близько 10 (наприклад, 8,9 , 9,3 і 11.4), але не точно 10 (округляючи до значущої цифри після коми). Патентовласник в відкликанні вказує на переваги даної ознаки в порівнянні з близькими за значенням. Однак у справі про порушення патенту у висновку експерта стверджується, що продукт, охарактеризований змінної У, рівний 10.44, являє собою порушення зазначеного патенту. При цьому формально експерт має можливість обґрунтувати свій висновок, так як округлення ознаки робить його значення рівним 10. Однак з урахуванням позиції патентовласника в суперечці про дійсність патенту (де він наполягав на значенні рівно 10) такий висновок явно сумнівний

4. Видається, що зазначену норму слід змінити, виклавши її в такій редакції: «Після публікації відповідно до цієї статті відомостей про видачу патенту на винахід, корисну модель будь-яка особа має право ознайомитися з документами заявки та звітом про інформаційне пошуку».

УДК 347(091):340(094)

### **РЕЧОВЕ ПРАВО ЗА ЗВОДОМ ЗАКОНІВ ЦИВІЛЬНИХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ**

**Блажівська О. Є.,**

кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри інтелектуальної власності  
Київського національного університету  
імені Тараса Шевченка

**Анотація:** Стаття присвячена дослідженню речового права відповідно до Зводу законів цивільних Російської Імперії 1832 року. Визначено зміст та межі права власності. Проведено аналіз основних видів речових прав на чуже майно.

**Ключові слова:** Звід законів цивільних Російської Імперії, кодифікація законодавства, речове право, право власності, речові права на чуже майно.

**Аннотация:** Статья посвящена исследованию вещного права в соответствии со Сводом законов гражданских Российской Империи 1832 года. Определено содержание и границы права собственности. Проанализировано основные виды вещных прав на чужое имущество.

**Ключевые слова:** Свод законов гражданских Российской Империи, кодификация права, вещное право, право собственности, вещные права на чужое имущество.

**Annotation:** Article deals with research the property law according to the Code of civil law of the Russian Empire. The scope of right of property is determined. The main kinds of proprietary rights in other's property are analyzed.

**Key words:** Code of civil law of the Russian Empire, Codification, Property law, right of property, proprietary rights in other's property.

Звід законів цивільних Російської Імперії (надалі – Звід 1832 року) є визначальною пам'яткою розвитку цивільного права, і не лише Російської Імперії. Підставами для такого твердження є те, що він, по-перше, поширив свою дію серед інших в на ті частини Російської Імперії, на території яких до того часу діяло партикулярне місцеве право, по-друге, місцеве право також підлягало систематизації в процесі упорядкування загальноімперського права, а окремі з його норм були включені до Зводу як

виняток, що застосовувався виключно до вказаних губерній. Сказане в повній мірі стосується й українських земель у складі Російської Імперії.

Звід 1832 року як фундаментальне джерело права постійно привертає увагу цивілістичної доктрини та до сьогодення. Тому теоретична база нашого дослідження охоплює праці як дореволюційних чи радянських, так і сучасних науковців, серед яких слід назвати С. В. Васильовського, А. В. Венедиктова, Т. Є. Новіцьку, С. В. Пахмана, П. І. Числова та інших. Більше того, фактично жодне дисертаційне дослідження, в якому той чи інший об'єкт

досліджується історико-правовим методом в рамках відповідного періоду, не обходиться без аналізу Зводу 1832 року. Однак комплексне дослідження Зводу як акту систематизації цивільного права загалом та окремих його складових у сучасній цивілістиці відсутнє. Завданням цієї статті є визначити особливості систематизації речового права за Зводом 1832 року.

Дослідження речового права Зводу 1832 року доцільно розпочати з аналізу системи об'єктів речових правовідносин – «разного рода имущества» (розділ I книги другої). Як відмічає, коментуючи положення Зводу, професор В. Б. Єльяшевич, термін «имущества» використовується в ньому для позначення двох категорій об'єктів – речей, тобто майно тілесне (*bona corporata*), і боргове майно (*bona incorporata*), тобто безтілесне [1, с. 5]. У той же час Звід закріплював достатню розгалужену систему речей. Найбільш важливим був поділ речей на рухомі та нерухомі. Звід 1832 року не містить дефініції нерухомості та не вказує конститутивну ознаку нерухомих об'єктів. Так, речі, що відносились до нерухомих, визначались через їх перелік: нерухомим майном визнається за законом земля і будь-які угіддя, будинки, заводи, фабрики, крамниці, будь-які будови і порожні дворові місця, а також залізниця (ст. 384) [2, с. 52]. Незважаючи на те, що в переліку представлені різні види майна, з тексту самого закону і численних теоретичних робіт того часу виразно видно розуміння дореволюційними юристами головної ролі серед інших об'єктів нерухомості земельної ділянки [3, с. 261]. Значення земельної ділянки як речі, яка об'єднує інші нерухомі об'єкти, можна підтвердити визнанням її головною річчю та віднесенням до її приналежностей: розміщені на ній церковні та інші будівлі, двори, млини, мости, переправи, греблі, гатки, річки, озера, ставки, болота, дороги, криниці та інші подібні місця об'єкти; усі виробниці, що знаходяться на поверхні землі, і усі заховані в надрах її метали, мінерали та інші копалини (ст. 387). Отже, Звід 1832 року намагався реалізувати модель принципу *superficies solo cedit*, оскільки у визначенні поняття «нерухомість» дореволюційне російське право спиралося на ідею «множинності об'єктів нерухомості», земельна ділянка визначалася як головна річ, а розташовані на ній інші об'єкти (як нерухомі, так і рухомі) як її приналежності [3, с. 287]. Об'єктивація земельної ділянки відбувалась шляхом відособлення її від суміжних земель, що відбувалось на підставі межових законів шляхом встановлення на межах ділянок межових знаків, а також відтворенням і описом отриманих креслень в плані та в межовій книзі.

У свою чергу серед нерухомих речей розрізняли подільні та неподільні. Нерухомі речі, які можуть бути розділені на окремі частини таким чином, що кожна може складати окреме володіння, називаються подільними; коли ж вони, по суті їх, або згідно із законом, не можуть підлягати такому роздробленню, то називаються неподільними (ст. 393). Наприклад, до неподільних речей відносили: фабрика, завод, крамниця; ділянки землі, розміром не більше восьми десятини; золоті копальні; маєтки майоратні; залізниця з усім їх приналежностями. При цьому допускалась можливість з волі власника та за

наявності поважних обставин оголосити майно неподільним в установленому порядку (ст. 395). Традиційним для тогочасного речового права був поділ речей на родові та набуті. До родових відносились: усе майно, набуте за правом спадкування за законом; майно, що перейшло від першого їх набувача, хоча і за заповітом, але до такої спорідненої особи, яка мала б згідно із законом право на спадкування; майно, набуте шляхом купівлі в родичів, яким перейшло у спадок з того ж роду; будь-які будівлі і споруди, зведені власником в селі або місті на землі, що перейшла до нього у спадок (ст. 399).

Поняття рухомих речей так само визначалось через їх примірний перелік. Зокрема, до рухомих речей відносили морехідні і річкові судна всякого роду, книги, рукописи, картини і взагалі усі предмети, що відносяться до наук і мистецтв, оздоблення будинку, екіпажі, землеробські знаряддя, всякого роду інструменти і матеріали, коні, худоба, зібраний урожай зернових та відповідно борошно, будь-які припаси, вироблені на заводах руди, метали і мінерали, і все те, що із землі добується. При цьому режим рухомих речей поширювався також на готівкові кошти, боргові документи, векселі, заставні та будь-якого роду зобов'язання (ст. 402-403). Таким чином, поділ речей на види мав значення для розмежування їх правового режиму, а від так і впливав на зміст та здійснення встановлених щодо них речових прав.

Центральним в системі речових прав було безумовно право власності. Право власності відповідно до положень Зводу 1832 року зберігало станований, феодальний характер. Як вірно вказано Т. Є. Новіцькою, зняття обмежень з права власності не супроводжувалося відміною кріпосного права і, отже, зберігалася сама суть феодального речового права, наприклад, до рухомого майна зараховувалися права на кріпосних людей без землі [4, с. 334]. Таким чином, феодальне право не визнавало та не могло визнавати за кріпаком право власності на його наділ загалом і права підпорядкованої власності, зокрема [5, с. 211]. Це підтверджується й переліком суб'єктів, які могли бути власниками, до яких належали: «Члены Императорского Дома; дворцовые управления; казна; дворянские общества, города и городские общества, сельские общества, а также земские учреждения; епархиальные начальства, монастыри и церкви; кредитные установления; богоугодные заведения; ученые и учебные заведения; частные лица; сословия лиц, как-то: товарищества, компании, конкурсы» (ст. 698).

Говорячи про зміст права власності, насамперед слід відмітити, що Звід 1832 року повністю сприйняв основні ознаки змісту права власності за римським приватним правом [6, с. 27]. Так, ст. 420 надає тому, хто був першим набувачем майна, належність якого була закріплена за законом, владу, в порядку встановленому цивільними законами, виключно і незалежно від сторонніх осіб володіти, користуватися і розпоряджатися таким майном довічно та успадковно, допоки не передасть цієї влади іншій, або тому, до кого ця влада від першого її носія перейшла безпосередньо чи через наступні законні передачі, той має на це майно право власності. Таке визначення права власності є достатньо розгорнутим

та охоплює одночасно як матеріальні, власне його зміст, так і формальні, а саме підставу виникнення чи правовий титул, ознаки. Крім того, власнику належало право судового захисту власності, яке охоплювало як речові способи захисту (можливість вимагати повернення власності з чужого незаконного володіння – ст. 691, 692), так і зобов'язальні (відшкодування завданої порушенням права власності шкоди – ст. 693-694).

Звід розмежовував право повної власності та право неповної власності. Так, право власності вважалось повним, коли в межах, встановлених законом, володіння, користування і розпорядження поєднуються із закріпленням майна за однією особою або за однією групою осіб, без жодної сторонньої участі (ст. 423). За правом повної власності на землю, власник її має право на все, що знаходиться на її поверхні, на усе, що міститься в її надрах, на води, що знаходяться в її межах, і словом – на усі її приналежності. За правом повної власності на майно, власникові належать усі плоди, доходи, прибутки, прирости, вигоди і все те, що його працею і майстерністю вироблено в тому майні. Право власності визнавалось неповним, коли воно обмежувалось в користуванні, володінні або розпорядженні іншими сторонніми, також неповними на те ж саме майно правами (ст. 432). До останніх відносили: право участія в польованні и выгодах чужого имущества; право угодий в чужом имуществе; права владельцев заповедных наследственных имений; права владельцев имений временно-заповедных; права владельцев имений, жалующих на праве майоратов; когда от права собственности отделяется право владения и пользования; когда от права собственности отделяется право распоряжения; когда на имении устанавливается право застройки. При цьому необхідно погодитись із А. В. Венедиктовим, що поділ в Зводі 1832 року права власності на повне та неповне по суті лежало в іншій площині, ніж феодальний поділ власності на повну і неповну в розумінні повної і розділеної власності. Неповнота права власності означала або законне обмеження права власності (ст. 433), або надання власником третій особі певної правомочності по відношенню до його майна (ст. 514, 541), або примусове позбавлення власника тієї або іншої його правомочності (ст. 542), але не надання ним іншій особі права «підпорядкованої власності» на те ж майно [5, с. 111]. Таким чином, повнота або неповнота права власності є тільки тимчасовою, такою що підлягає зміні кваліфікацією: право власності кожної особи може бути впродовж одного періоду часу повним, впродовж іншого – неповним, потім знову повним і так далі [7, с. 93]. Отже, Звід 1832 року розумів право власності єдине та найповніше пануванням над річчю, межі якого можуть змінюватись залежно від прав третіх осіб.

Доречно відмітити, що Звід 1832 року не розглядав право власності як абсолютне. Поряд із згаданим правом неповної власності передбачалась можливість примусового позбавлення права власності, яке відбувалось шляхом постановлення судового рішення (при розділі загального майна і продажі з публічних торгів арештованого майна); у вигляді експропріації, і шляхом конфіскації.

Допускалось і безоплатне вилучення (наприклад, зачумлених тварин під час епізоотії) [8]. Порядок примусового відчуження нерухомого майна регулювався ст. 575–600 Зводу, які встановлювали такі правила: примусове відчуження нерухомого майна для державної або суспільної користі дозволяється лише за справедливий і пристойний винагороду; усі випадки відчуження визначаються Іменними Височайшими указами; власник майна має право оголошувати крайню ціну за своє майно; винагорода виплачується грошима або іншим рівноцінним майном; якщо сторони дійдуть добровільної згоди щодо розміру винагороди, укладається купча – акт купівлі нерухомого майна; якщо запропонована власником ціна не відповідає дійсній вартості нерухомого майна, здійснюється його опис, а сума належної винагороди визначається за оцінкою спеціальної змішаної комісії. У такому разі укладається грамота – акт передачі нерухомого майна в державну власність; щодо рішення цієї комісії власник майна у двотижневий строк може робити зауваження й вимагати переоцінки; якщо згодом відпаде потреба у використанні відчуженого нерухомого майна, колишній власник має право викупу, яке зберігається впродовж 10-ти років з дня відчуження майна й полягає у поверненні отриманої винагороди. По закінченні цього строку за власником залишається право переважної його купівлі за угодою або за новою оцінкою [9, с. 235-236].

Звід 1832 року детально регламентував способи виникнення права власності, при цьому право на майно могло набуватись тільки з підстав, визначених законом. Своєрідним для кодексу був поділ способів виникнення права власності на: способы дарственные и безмездные, а именно, пожалование, выдел имущества детям от родителей, дар, духовное завещание; наследство; способы обоюдные, каковы суть мена и купля; договоры и обязательства (ст. 699). Сучасне право не сприйняло такий поділ способів набуття права власності, оскільки, з одного боку, відсутній єдиний класифікаційний критерій (принаймні два критерії було використано: оплатний чи безоплатний характер передачі майна та спрямованість волі попереднього і нового власників), а з іншого – ні з теоретичної, ні з практичної точки зору не доцільно розглядати спадкування за заповіт відокремлено від спадкування за законом. Однак саме окреслений поділ підстав виникнення права власності був покладений в основу структури Зводу 1832 року, а тому слугував підґрунтям систематизації речового, зобов'язального та спадкового права.

Звід 1832 року став новим етапом розвитку інституту спільної власності. Так, право власності, яке належить двом або багатьом особам на одне і те ж майно, визнавалось правою спільною власністю загальною. Об'єктом права спільної власності могли бути як подільні, так і неподільні речі, в залежності від чого і розмежовувались види спільної власності: «право собственности общее в имуществах нераздельных» і «право собственности общее в имуществах, подлежащих разделу». На основі цього визначення С. В. Васильовський сформулював ознаки спільної власності: наявність декількох суб'єктів і єдністю об'єкту. При цьому учений відмічає, що законодавство непослідовно дотримується цих ознак спільної власності, вводячи в главу про спільну

власність деякі положення щодо товариств, акціонерних компаній і громадських земель, суб'єктами права власності в яких є юридичні особи, а не сукупність осіб. Непослідовний законодавець і в дотриманні ознаки єдності об'єкту, оскільки під рубрикою спільної власності поміщено декілька правил відносно черезсмужного володіння, тобто права власності декількох осіб на окремі частини нерозмежованого майна [7, с. 95-96].

Звід 1832 року окремо регулював розподіл між співвласниками доходів та обов'язків по утриманню спільного майна (ст. 545), розпорядження спільним майном (ст. 546), управління спільним майном (ст. 547), поділ права спільної власності (ст. 551) тощо. Окремо слід звернути увагу, що співвласник, як при спільній власності на неподільне, так і подільне майно, міг на власний розсуд розпоряджатися своєю часткою у праві спільної власності. В обох випадках передбачалося переважне право інших співвласників на купівлю такої частки за умови сплати вартості такої частки відповідно до її оцінки (ст. 548, 555). Однак механізм реалізації переважного права залишився за рамками правового регулювання. Це була досить серйозна прогалина, оскільки знати про укладання договору купівлі-продажу частки в спільній власності, якщо продавець і покупець побажають зберегти це в таємниці, інші співвласники не мали ніякої можливості [10, с. 17]. Це не могло не сприяти зловживанню співвласниками своїм правом розпоряджатися своєю часткою.

В системі речового права Зводу 1832 року знайшли своє відображення і речові права на чуже майно, на зразок сервітутів в римському приватному праві, закріплені під стародавньою назвою «право угодий в чужих имуществвах». Сам термін «сервітут» в кодексі не використовується. За поясненнями М. М. Сперанського, слово угіддя за старих часів означало щось близьке до сервітутів, вказувало на користування чужим майном. Таким чином їх можна було б розглядати серед сервітутів, якби права угіддя не були виділені в особливий інститут користування чужим майном і не були віднесені до нерухомого майна [11, с. 254–255]. Право угіддя в чужому майні могло полягати в користуванні лісами за правом в'їзду чи в користуванні звіриними і іншими промислами відповідно до давнього порядку володіння, або згідно з особливих розпоряджень (ст. 452). Право в'їзду до лісів полягало в користуванні будівельним і дров'яним лісом з чужих дач. Право в'їзду до приватних лісів обмежується тільки домашніми потребами власника в будівельному чи дров'яному лісі. Тому суб'єкти такого права не можуть торгувати лісовими матеріалами, в таких лісах вирубаними, ні поступатися іншим особам своїм правом. Крім права в'їзду, також бортний промисел, боброві гони, звірине, пташине і рибне полювання та інші промисли, в колишні часи в чужих дачах встановлені, залишаються в користуванні там, де вони ще існують. Як видно, законодавець не мав на меті встановлювати нові види сервітутів, а лише закріплював уже існуючі [12, с. 320].

Поряд із «правом угодий» Звід 1832 закріплює ще одне обмежене речове право – «право участия в пользовании и выгодах чужого имущества». Таке право могло бути: загальним, коли участь у

користуванні майном встановлюється на користь будь-кого без обмежень; особистим, коли участь встановлюється виключно на користь кого-небудь з приватних власників (ст. 433). Право «участия частного» в майні іншої особи надіяло його носія у більшій частині випадків встановлювати заборони на певні дії сусіда відносно його майна [13, с. 30–31]. До прикладу, власник земель і сіножатей, які знаходяться вверх за течією річки, має право вимагати: щоб сусід греблями не піднімав річкової води і тим самим не топив його лугів, рілля і не зупиняв дії його млина; щоб хазяїн протилежного берега річки не примикав греблі до його берега без його згоди (ст. 442). Так само, господар будинку може вимагати: щоб сусід не пристроював кухні та печі до стіни його будинку; не лив води і не змітав сміття на його дід або двір; не робив схилу своєї покрівлі на його двір, але обертав її в свою сторону; не робив вікон і дверей у брендмауері, що відділяє покрівлю суміжних будівель (ст. 445). Легальне визначення «права участия» залишає невизначеним його правову природу. Тому в російській цивілістиці того часу склалося декілька підходів до вирішення цієї проблеми: частина авторів вважали, що «права участия» – це сервітут, інші вважали, що це законне обмеження права власності в інтересах сусідів, нарешті, треті розглядали це право як легальний або примусовий сервітут, що є чимось середнім між звичайними (договірними) сервітутами і обмеженнями права власності [14, с. 100]. Вважаємо, що з цього приводу слід погодитись із думкою, що «право участия» не було яким-небудь різновидом *jure in re aliena* і не відносилось до сервітутних прав, а було різновидом особливого виду обмежень права власності особи на її земельні ділянки, що відрізняються від сервітутів за своїм юридичним змістом і підставами виникнення [15, с. 208]. Так, на відміну від сервітутів, «право участия» встановлювалось виключно законом, а не договором, та не надіяло свого носія якими-небудь позитивним правомочностями.

Серед інших речових прав на чуже майно слід розглянути володіння. В літературі відмічається, що володіння, принаймні до середини XVIII ст. не визнавалось в російському праві окремим інститутом речового права [4, с. 367]. Звід 1832 року зробив в цьому плані крок уперед, закріпивши право володіння та користування, окреме від права власності. Після введення в дію Зводу норми про володільницький захист стали носити цивільно-правовий характер. З названого часу володіння повинне було визнаватися речовим правом. Причому воно входило в спадкову масу, захищалось не лише за допомогою позовів про витребування майна з чужого незаконного володіння, про усунення перешкод в користуванні, не пов'язаних з позбавленням володіння, але і за допомогою особистих позовів, зокрема про відшкодування шкоди, про виплату вартості безпідставного збагачення [16, с. 17]. На підтвердження сказаного слід привести ст. 514 Зводу 1832 року, відповідно до якої власник, залишаючи за собою право власності, міг відділити від нього володіння і передати або уступити його іншій особі за договором, дарчим записом або іншим яким-небудь актом, тоді таке відділене володіння ставало само по

собі правом, межі та довічність чи строковість якого визначається актом, яким це право встановлюється.

Окрім володіння як елементу змісту права власності та як окремого речового права, розрізнялось також володіння законне (набуте з підстав, дозволених законом – ст. 524) та незаконне (підроблене, насильне або самовільне – ст. 525). Так само розмежовувалось добросовісне та недобросовісне володіння. Ознакою добросовісного володільця вважалось незнання ним того, що право на майно, яким він володіє, належить іншій особі. При цьому встановлювалась презумпція добросовісності володіння – володіння вважалось добросовісним доти, доки не буде доказано, що володільцю достовірно відомо про неправомірність свого володіння, один лише сумнів законності володіння не був підставою для визнання володільця недобросовісним (ст. 530). Значення інституту володіння полягало в тому, що: будь-якому, навіть незаконному, володінню надавався правовий захист (ст. 531); передбачалось набуття права власності за давністю володіння – непорушне, безспірне і безперервне володіння у вигляді власності перетворюється на право власності, коли воно продовжиться впродовж встановленої законом давності (ст. 533); встановлювалась презумпція власності – рухомі речі вважаються власністю того, хто ними володіє, поки не буде доведено зворотнє (ст. 534).

На основі проведеного дослідження приходимо до таких висновків. По-перше, Звід 1832 року ознаменував новий етап розвитку цивільного права загалом, та речового права зокрема, що простежується як у визначенні змісту та меж права власності, так і в різноманітних видах речових прав на чуже майно. По-друге, Звід 1832 року не був позбавлений архаїчних ознак станового суспільства та феодального устрою, що визначало коло суб'єктів права власності та поділ об'єктів права власності на види. У той же час слід враховувати, що зміст Зводу не був категорією сталою, оскільки протягом достатньо тривалого строку юридичної сили він в силу вдосконалення законодавства змінювався та доповнювався, переживши кілька редакцій. Тому важливим для науки є аналіз динаміки розвитку речового права за період дії Зводу 1832 року.

#### **ЛІТЕРАТУРА**

1. Законы гражданские (Св. Зак. т. X, ч. I) Практический и теоретический комментарий [Текст] / под ред. А. Э. Вормса, В. Б. Ельашевича. – М.: Типография П. П. Рябушинского. – Вып. 2, 1913. – Ст. 383–441. – 383 с.
2. Кодифікація цивільного законодавства на українських землях: Т. 2 / Уклад.: Ю. В. Білоусов, І. Р. Калаур, С. Д. Гринько та ін. / За ред. Р. О. Стефанчука та М. О. Стефанчука. – К: Правова єдність, 2009. – 1236 с.
3. Кодификация российского частного права [Текст]: научное издание / Исслед. центр частного права при Президенте РФ; под ред. Д. А. Медведева. – Москва: Статут, 2008. – 334 с.
4. Новицкая Т. Е. Правовое регулирование имущественных отношений в России во второй половине XVIII века [Текст]: монография / Т. Е. Новицкая. – М.: Зерцало-М, 2005. – 568 с.
5. Венедиктов А. В. Государственная социалистическая собственность [Текст] / А. В. Венедиктов; [отв. ред. В. К. Райхер]. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1948. – 840 с.
6. Летяев В. А. Рецепция римского права в России XIX – начала XX в. (историко-правовой аспект) [Текст]: автореф. дис. ... канд. д-ра наук / В. А. Летяев. – Саратов, 2001. – 44 с.
7. Васьяковский Е. В. Учебник гражданского права [Текст] / Е. В. Васьяковский. – СПб.: Н. К. Мартынов, 1894. – Вып. 2: Вещное право. – 1896. – 190 с.
8. Белоус Е. И. Кодификация права собственности во Французской и Российской империях в первой половине XIX века / Е. И. Белоус // Материалы Международного молодежного научного форума «ЛОМОНОСОВ-2013» / Отв. ред. А. И. Андреев, А. В. Андриянов, Е. А. Антипов, К. К. Андреев, М. В. Чистякова. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov\\_2013/2379/57172\\_72e0.pdf](http://lomonosov-msu.ru/archive/Lomonosov_2013/2379/57172_72e0.pdf).
9. Сустров С. П. Примусове відчуження земельних ділянок у законодавстві та правовій доктрині дореволюційного періоду / С. П. Сустров // Проблеми законності: академічний збірник наукових праць / Мін. освіти і науки Укр.; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2011. – Вип. 113. – С. 234–242.
10. Филатова У. Б. Право общей долевой собственности в дореволюционной России [Текст] / У. Б. Филатова // История государства и права. – 2010. – № 22. – С. 15–18.
11. Синайский В. И. Русское гражданское право [Текст] / В. И. Синайский. – М.: Статут, 2002. – 638 с.
12. Числов П. И. История русского права Московского и Петербургского периодов / П. И. Числов. – М.: Тип. А. Н. Васильева и Ко. – 1902. – 478 с.
13. Пахман С. В. Обычное гражданское право в России [Текст] / С. В. Пахман; под ред. и с предисл. В. А. Томсинова. – М.: Зерцало, 2003. – 700 с.
14. Копылов А. В. Сервитуты в римском, русском дореволюционном и современном гражданском праве / А. В. Копылов // Древнее право. – 1997. – № 1 (2). – С. 93–109.
15. Ананьев А. Г. Формы ограниченного права пользования чужим недвижимым имуществом по праву России до 1917 года / А. Г. Ананьев // Традиции и новации российского государства и права (к 1150-летию отечественной государственности): межрегион. сб. науч. тр. / отв. ред. Г. Я. Козлов, К. Н. Локшина; Ряз. гос. ун-т им. С. А. Есенина. – Рязань, 2013. – С. 205–209.
16. Колов А. Ю. Вещные права на земельный участок в России [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / А. Ю. Колов. – Томск, 2004. – 27 с.